

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ПІЗНЬОМУ ВІЦІ

У роботі висвітлено роль деяких індивідуально-психологічних факторів у переживанні психологічного благополуччя особами пізнього віку, зокрема особливостей самосвідомості, мотивації та емоційної сфери. В якості вибірки досліджуваних було залучено 50 осіб: 25 мешканців Дніпропетровського геріатричного пансіонату та 25 осіб, що мешкають разом із сім'єю. Психодіагностичний інструментарій уміщував шкалу психологічного благополуччя К. Ріфф, шкалу суб'єктивного благополуччя М. П. Фетіскіна, В. В. Козлової та Г. М. Мануйлова, САН, методику «Незавершені речення». Емпіричні результати було обраховано за допомогою критеріїв F^* кутового перетворення Фішера та g -Пірсона. Як і очікувалось, усі обрані для дослідження фактори певним чином пов'язані з переживанням особами похилого віку психологічного благополуччя, проте по-різному для мешканців геріатричного пансіонату та осіб, які мешкають з сім'ями.

Ключові слова: *психологічне благополуччя, пізній вік, самосвідомість, мотивація, емоційна сфера.*

Останнім часом у психології з'явилися дослідження, присвячені переживанню психологічного благополуччя у період старіння. У цих роботах акцентується увага на змінах у відчутті психологічного благополуччя з віком, його залежності від соціальних факторів, зв'язку з особистісними характеристиками і способом життя. Актуальність даної теми визначається її високою значимістю для вирішення найнагальніших питань конструктивного розвитку і функціонування особистості у пізньому віці, недостатністю теоретичних і емпіричних досліджень у даній сфері у вітчизняній науці.

У своїх знахідках у якості теоретико-методологічної основи ми спирались на теорії, що описують сутність і характеристики позитивного функціонування людини – гуманістичну (А. Маслоу, К. Роджерс), позитивну (Е. Дінер, М. Селігман), екзистенційну (В. Франкл, Ф. Ланге); підходи до ідентифікації суб'єктивного благополуччя особистості – теорію психологічного благополуччя К. Ріфф, евдемоністичну й гедоністичну парадигми у розумінні психологічного благополуччя (Н. Бредберн, Е. Дінер, Е. Л. Десі, К. Ріфф, А. Ватерман, С. Паттерсон); адаптаційно-регуляторну концепцію В. В. Фролькіса і погляди на періодизацію зрілості і старіння Б. Г. Ананьєва, Г. Крайг, Д. Бромлей, І. В. Давидовського, М. Ф. Шахматова.

Метою даного дослідження було проаналізувати особливості переживання психологічного благополуччя в пізньому віці та пов'язані з ним психологічні фактори.

Як відомо, дослідження психологічного благополуччя можна умовно поділити на такі групи.

1. Роботи, в основі яких лежить тлумачення психологічного благополуччя з позицій гедоністичного та евдемоністичного підходів. Автори гедоністичної позиції (Н. Бредберн та Е. Дінер) вбачають суб'єктивне благополуччя побудованим на балансі позитивного та негативного афектів [15; 17]. Е. Дінер запропонував поняття «суб'єктивне благополуччя», складовими якого назвав задоволеність та приємні й неприємні емоції.

За евдемоністичним розумінням [20], основним аспектом психологічного благополуччя є особистісне зростання. Переживання повноти буття приносить відчуття щастя і пов'язане з самореалізацією.

2. Напрямок вивчення психологічного благополуччя з позиції позитивного функціонування особистості [19]. З цього погляду, виділено шість його компонентів: самоприйняття, позитивні стосунки з іншими, автономія, екологічна майстерність, сенс життя, особистісне зростання.

3. Дослідження, що базуються на розумінні суб'єктивного благополуччя через збереження психофізіологічних функцій. Існує позиція, згідно з якою індивідуальні відмінності у психологічному благополуччі можуть пояснити генетичні фактори [4].

4. Позиція, що тлумачить психологічне благополуччя як цілісне переживання, виражене у суб'єктивному відчутті щастя, задоволеності – як собою, так і своїм життям [11; 14]. У 1999 році Е. Дінер надає визначення суб'єктивному благополуччю як когнітивному процесу оцінки життя суб'єкта, що уміщує задоволення, позитивний та негативний афект [17].

У літературі інколи піднімається питання щодо співвідношення понять суб'єктивне та об'єктивне благополуччя [13]. На даний момент відповідь на нього стверджує, що хоч уявлення про власне благополуччя великою мірою і спирається на повністю об'єктивні критерії (як то показники фізичного здоров'я, успішність, достаток тощо), але через саму природу психіки вони не можуть визначати переживання, відчуття благополуччя, які є виключно суб'єктивними феноменами.

В який спосіб розкривається сутність явища психологічного благополуччя стосовно до осіб пізнього віку? Нагадаємо, що згідно з класифікацією ВООЗ, старіння (похилий вік) триває у чоловіків з 61 до 74 років, у жінок – з 55 до 74, після чого приходить старість [16]. Основний соціальний критерій переходу до старості – офіційний

вихід на пенсію, інші часто згадувані – зміна основного джерела доходу, кола соціальних ролей та соціального статусу.

Наголосимо на тому, як по-різному висвітлюють період «третього віку» вітчизняні [6; 9] та зарубіжні [7] джерела. Якщо наведені російські автори описують старість як час життя, що супроводжується недугами, стражданнями, сприймається самими суб'єктами старіння як принизливі поневіряння, зарубіжні – роблять акцент на його потенціалі та можливостях його збагатити. Навіть у роботі Ш. Нуланда «Як ми вмираємо» [18], присвяченій останнім часам та хвилинам життя людини та природному процесу смерті, немає трагічного фону «приреченості на смерть» або чогось подібного. Звичайно, як аргумент подібній різниці у змалюванні старості можна навести різне суспільно-економічне становище країн, про громадян яких пишуть автори. Проте – хіба не самі автори приймають участь у створенні та підтриманні певних суспільних переконань щодо похилого віку [8]? Чи не потребують перегляду теоретичні та емпіричні відомості, що наводяться у вітчизняних джерелах – часто застарілі або бездоказові?

В якості **гіпотези** даного дослідження було сформульовано припущення, згідно з яким існують певні передумови переживання психологічного благополуччя в пізньому віці, а саме особливості самосвідомості, мотивації та емоційної сфери суб'єкта.

Для перевірки гіпотез дослідження застосовано шкалу психологічного благополуччя К. Ріфф (адаптовану в Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара М. О. Знанецькою), методику САН, розроблену співробітниками Московського медичного інституту імені І. М. Сеченова, шкалу суб'єктивного благополуччя М. П. Фетіскіна, В. В. Козлової, Г. М. Мануйлова, методику «Незавершені речення» та авторську анкету.

Зазначимо, що анкету складала 10 питань, які стосувались соціально-демографічних та соціально-психологічних особливостей респондентів (вік, сімейний стан, наявність дітей, рівень задоволеності життям, релігійні переконання, тип проживання (разом з дітьми або окремо), сприйняття процесу старіння, наявність хобі, інтересів, стан здоров'я). Розроблені авторами 10 незавершених речень були спрямовані на отримання інформації про наявність життєвих цілей, особливості самосвідомості, позитивне ставлення до себе і своїх життєвих результатів, ставлення до вікових змін, впливу соціальних чинників, залежність від обставин, почуття приналежності до групи або груп, наявність або відсутність оптимізму, реакцію на конфліктні ситуації.

Обробка даних здійснювалась за допомогою статистичних методів: оцінка наявності розбіжностей між групами досліджуваних

за критерієм кутового перетворення Фішера ϕ^* , кореляційний аналіз із застосуванням r -критерія Пірсона.

В якості вибірки досліджуваних було сформовано дві групи осіб пізнього віку: 1 група – мешканці Дніпропетровського геріатричного пансіонату віком від 69 до 93 років, жіночої і чоловічої статі у кількості 25 осіб (12 та 13 осіб відповідно); 2 група – особи пізнього віку, які проживають разом із сім'єю (м. Дніпродзержинськ Дніпропетровської обл.), віком 65-83 років, жіночої і чоловічої статі у кількості 25 осіб (13 і 12 осіб відповідно). Завдяки наявності груп досліджуваних, які мешкають у різних умовах, ми мали на меті дослідити зв'язок цих умов з особливостями переживання особами пізнього віку психологічного благополуччя.

Першим етапом аналізу отриманих даних було співставлення груп досліджуваних за середньогруповими рівнями притаманного їм переживання суб'єктивного / психологічного благополуччя, яке проводилось за допомогою критерію кутового перетворення Фішера ϕ^* . Таблиця 1 демонструє відсутність розбіжностей між групами за деякими параметрами «Шкали психологічного благополуччя», окрім наявності мети у житті та особистісного зростання, які значущо нижчі у мешканців геріатричного пансіонату. Припустимо, що умови життя останніх зумовлюють і їх відчуття себе – вони менше бачать своє життя осмисленим та менше визначають цілі на майбутнє [9-10]. Що стосується складових «Шкали суб'єктивного благополуччя», тут дані також очікувані: мешканці геріатричного пансіонату сприймають соціальне оточення як більш значуще (можливо, через відчуття самотності поряд з постійним втручанням у персональний простір, про який неодноразово було згадано під час заповнення незавершених речень), частіше переживають зміни настрою. При цьому цікаво, що особи похилого віку, які мешкають з родинами, демонструють вищий рівень напруженості й чутливості та нижче оцінюють стан власного здоров'я – при вищому рівні задоволеності повсякденною діяльністю. На наш погляд, це може бути, певним чином, компенсаторним явищем, коли людина «відіграє» на членах родини власні переживання у зв'язку з втратою фізичної активності та змінами соціального статусу, які також згадувались у дописах незакінчених речень та анкетах [1; 6; 10].

Таблиця 1 – Середньогрупові показники притаманних досліджуваним 2 груп параметрами переживання суб'єктивного / психологічного благополуччя

Методики, за якими здійснювалось співставлення груп	Порівнювані характеристики	Середньогрупові показники досліджуваних	
		1 група	2 група

Шкала психологічного благополуччя	Самовідношення	31,26	34,04
	Позитивні стосунки з іншими	31,03	35,83
	Автономія	31,42	35,12
	Наявність мети в житті	26,65	36
	Особистісне зростання	24,88	36,45
	Компетентність	34,96	32,5
Шкала суб'єктивного благополуччя	Напруженість і чутливість	9,88	11,12
	Психоемоційна симптоматика	14,00	14,08
	Зміни настрою	8,57	6,58
	Значимість соціального оточення	11,61	9,5
	Самооцінка здоров'я	9,15	7,29
	Ступінь задоволеності повсякденною діяльністю	9,42	11,41

У ході обробки отриманих емпіричних даних було встановлено наявність значущого кореляційного зв'язку між показниками за шкалою суб'єктивного благополуччя та показниками самооцінки, настрою та активності для групи осіб пізнього віку, які мешкають у сім'ях, та самооцінки і настрою – для мешканців геріатричного пансіонату (див. табл. 2).

Таблиця 2 – Особливості зв'язку рівня суб'єктивного благополуччя з вираженістю самооцінки, активності, настрою

Показники за методикою САН	Значення критерію r-лінійної кореляції Пірсона для груп досліджуваних	
	1 група	2 група
Самооцінка	0,54*	0,62*
Активність	0,29	0,45*
Настрій	0,43*	0,50*

* рівень значущості $p \geq 0,05$

Результати цілком очікувані, при цьому, як бачимо, рівень активності мешканців геріатричного пансіонату виявився не пов'язаним з ступенем переживання суб'єктивного благополуччя. Можливо, це пов'язано з тим фактом, що умови геріатричного пансіонату певним чином впливають на людину пізнього віку, тому і свою активність

або пасивність суб'єктивно благополучні суб'єкти не сприймають пов'язаними з внутрішньою рівновагою та комфортом [2; 9].

Висновки. У ході теоретичного та емпіричного дослідження було підтверджено, що умови проживання (а саме – у геріатричному пансіонаті або з родиною) пов'язані з особливостями відчуття суб'єктивного / психологічного благополуччя. Особам, які мешкають з родиною, притаманні порівняно вищі рівні задоволеності повсякденним життям, наявності мети у житті та нижчі – змін настрою. При цьому, вони рееструють вищу – порівняно з мешканцями геріатричного пансіонату – напруженість та чутливість і нижче оцінюють стан власного здоров'я. Останнє ми пропонуємо розглядати як компенсаторні явища до змін фізичного стану та соціального статусу, як відбуваються «за рахунок» родинного оточення.

У якості перспектив подальшого дослідження проблеми пропонуємо вивчення особливостей переживання психологічного благополуччя особами пізнього віку у зв'язку з професійною зайнятістю і її характером (чи вона бажана і за покликанням, чи вимушена через фінансовий фактор).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анцыферова Л. И. Новые стадии поздней жизни: время тёплой осени или суровой зимы? / Л. И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1994. – Т.15. – № 3. – С. 99–104.
2. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – СПб.: Питер, 2003. – 271 с.
3. Байер О.О. Роль відчуття затребуваності у перебігу інтелектуальної діяльності людини похилого віку / О. О. Байер, І. В. Чередниченко // Третя міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми» (до 85-річчя Ю. І. Машбиця): http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/Tezy-2014/Bayer_Oxana_2014.pdf.
4. Воронина А. В. Оценка психологического благополучия школьников в системе профилактической и коррекционной работы психологической службы: автореф. дис. ... канд. психол. наук / А. В. Воронина. – Томск: 2002. – 24 с.
5. Данилова Р. И. Социокультурная модель по повышению качества жизни пожилого населения / Р. И. Данилова, Е. Ю. Голубева // Успехи геронтологии. – 2007. – Т. 20, № 4. – С. 123–127.
6. Ермолаева М. В. Практическая психология старости / М. В. Ермолаева. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 320 с.
7. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – СПб.: Питер, 2010. – 940 с.
8. Краснова О. Порождение заблуждений: пожилые люди и старость / Ольга Краснова // Отечественные записки. – 2005. – № 3 (24): <http://www.strana-oz.ru/2005/3/porozhdenie-zabluzhdeniy-pozhilye-lyudi-i-starost>.
9. Краснова О. В. Социальная психология старения / О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 288 с.

10. Краснова О.В. Социальный контекст дома-интерната для пожилых людей / О. В. Краснова // Психология зрелости и старения. – 2006. – № 2 (34). – С. 49–61.
11. Фесенко П. П. Осмысленность жизни и психологическое благополучие личности: Дис. канд. психол. наук / П. П. Фесенко. – М., 2005. – 26 с.
12. Шамионов Р. М. Психология субъективного благополучия личности / Р. М. Шамионов. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2004. – 180 с.
13. Шамионов Р. М. Субъективное благополучие личности в профессиональной сфере / Р. М. Шамионов // Проблемы социальной психологии личности: http://psyjournals.ru/sgu_socialpsy/issue/30341_full.shtml.
14. Шевеленкова Т. Д. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) / Т. Д. Шевеленкова, П. П. Фесенко // Психологическая диагностика. – 2005. – №3. – С. 95–129.
15. Bradburn N. The Structure of Psychological Well-Being / Norman N. Bradburn. – Chicago: Adline Publishing, 1969. – 318 p.
16. Definition of an older or elderly person // The World Health Organization: <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>
17. Diener E. Factors Predicting the Subjective Well-being of Nations / E. Diener, M. Diener, C. Diener // J. of Personality and Social Psychology. – 1995. – V. 69. – PP. 851–864.
18. Nuland Sh. How we die / Sherwin B. Nuland. – New York: Vintage Books, 1994. – 296 p.
19. Ryff C. D. Psychological well-being in adult life / C. D. Ryff // Current Directions in Psychological Science. – 1995. – № 4. – P. 99–104.
20. Waterman A. S. Two conceptions of happiness: contrasts of personal, expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment / A. S. Waterman // J. of Personality and Social Psychology. – 1999. – № 64. – P. 678–691.

REFERENCES

1. Ancyferova L. I. Novye stadii pozdnej zhizni: vremja tjoploj oseni ili surovoj zimy? / L. I. Ancyferova // Psihologicheskij zhurnal. – 1994. – T.15. – № 3. – S. 99–104.
2. Argajl M. Psihologija schast'ja / M. Argajl. – SPb.: Piter, 2003. – 271 s.
3. Bajer O. O. Rol' vidchuttja zatrebuvanosti u perebigu intelektual'noi dijal'nosti ljudini pohilogo viku / O. O. Bajer, I. V. Cherednichenko // Tretja mizhnarodna naukovo-praktichna Internet-konferencija «Virtual'nij osvitnij prostir: psihologichni problemi» (do 85-richchja Ju. I. Mashbicja): http://www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/Tezy-2014/Bayer_Oxana_2014.pdf.
4. Voronina A. V. Ocenka psihologicheskogo blagopoluchija shkol'nikov v sisteme profilakticheskoy i korekcionnoj raboty psihologicheskoy sluzhby: avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk / A. V. Voronina. – Tomsk: 2002. – 24 s.

5. Danilova R. I. Sociokul'turnaja model' po povysheniju kachestva zhizni pozhilogo naselenija / R. I. Danilova, E. Ju. Golubeva // *Uspehi gerontologii*. – 2007. – Т. 20, № 4. – С. 123–127.
6. Ermolaeva M. V. Prakticheskaja psihologija starosti / M. V. Ermolaeva. – М.: Izd-vo JeKSMO-Press, 2002. – 320 s.
7. Krajg G. Psihologija razvitija / G. Krajg, D. Bokum. – SPb.: Piter, 2010. – 940 s.
8. Krasnova O. Porozhdenie zabluzhdenij: pozhilye ljudi i starost' / Ol'ga Krasnova // *Otechestvennye zapiski*. – 2005. – № 3 (24): <http://www.strana-oz.ru/2005/3/porozhdenie-zabluzhdeniy-pozhilye-lyudi-i-starost>.
9. Krasnova O. V. Social'naja psihologija starenija / O. V. Krasnova, A. G. Liders. – М.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2002. – 288 s.
10. Krasnova O. V. Social'nyj kontekst doma-internata dlja pozhilyh ljudej / O. V. Krasnova // *Psihologija zrelosti i starenija*. – 2006. – № 2 (34). – С. 49–61.
11. Fesenko P. P. Osmyslennost' zhizni i psihologicheskoe blagopoluchie lichnosti: Dis. kand. psihol. nauk / P. P. Fesenko. – М., 2005. – 26 s.
12. Shamionov P. M. Psihologija sub#ektivnogo blagopoluchija lichnosti / R. M. Shamionov. – Saratov: Izd-vo Sarat. un-ta, 2004. – 180 s.
13. Shamionov R. M. Sub#ektivnoe blagopoluchie lichnosti v professional'noj sfere / R. M. Shamionov // *Problemy social'noj psihologii lichnosti*: http://psyjournals.ru/sgu_socialpsy/issue/30341_full.shtml.
14. Shevelenkova T. D. Psihologicheskoe blagopoluchie lichnosti (obzor osnovnyh koncepcij i metodika issledovanija) / T. D. Shevelenkova, P. P. Fesenko // *Psihologicheskaja diagnostika*. – 2005. – №3. – С. 95–129.
15. Bradburn N. The Structure of Psychological Well-Being / Norman N. Bradburn. – Chicago: Adline Publishing, 1969. – 318 p.
16. Definition of an older or elderly person // The World Health Organization: <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/>
17. Diener E. Factors Predicting the Subjective Well-being of Nations / E. Diener, M. Diener, C. Diener // *J. of Personality and Social Psychology*. – 1995. – V. 69. – PP. 851–864.
18. Nuland Sh. How we die / Sherwin B. Nuland. – New York: Vintage Books, 1994. – 296 p.
19. Ryff C. D. Psychological well-being in adult life / C. D. Ryff // *Current Directions in Psychological Science*. – 1995. – № 4. – P. 99–104.
20. Waterman A. S. Two conceptions of happiness: contrasts of personal, expressiveness (eudaimonia) and hedonic enjoyment / A. S. Waterman // *J. of Personality and Social Psychology*. – 1999. – № 64. – P. 678–691.

УДК 159.9.072.42

БАЙЕР О. А., СИВОКОНЬ Л. В.

*Днепропетровский национальный университет
имени Олеса Гончара, г. Днепропетровск*

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕЖИВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ СУБЪЕКТАМИ В ПОЗДНЕМ ВОЗРАСТЕ.

В работе раскрыта роль некоторых индивидуально-психологических факторов в переживании психологического благополучия людьми позднего возраста, в частности особенностей самосознания, мотивации и эмоциональной сферы. В качестве выборки испытуемых были привлечены 50 респондентов: 25 жителей Днепропетровского гериатрического пансионата и 25 человек, живущих вместе с семьями. Психодиагностический инструментарий включил шкалу психологического благополучия К. Рифф, шкалу субъективного благополучия Н. П. Фетискина, В. В. Козловой и Г. М. Мануйлова, SAN, методику «Незавершенные предложения». Эмпирические результаты были обработаны с помощью критериев ϕ^* углового преобразования Фишера и r -Пирсона. Ожидаемо, все выделенные для исследования факторы оказались определенным образом связаны с переживанием психологического благополучия, но по-разному для жителей гериатрического пансионата и респондентов, живущих с семьями.

Ключевые слова: психологическое благополучие, поздний возраст, самосознание, мотивация, эмоциональная сфера

UDC 159.9.072.42

OXANA BAYER, LUTSIYA SYVOKON

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk

SPECIFICS OF EXPERIENCING PSYCHOLOGICAL WELL-BEING FOR THE ELDERLY

The role of some individual and psychological factors in experiencing psychological well-being by the elderly, in particular their self-image, motivation and emotional sphere, is revealed in the paper. The sample included 50 subjects, 25 residents of Dnipropetrovsk geriatric pension and 25 subjects living with their families. The scale of psychological well-being by C. D. Ryff, the scale of subjective well-being by N. Fetiskin, V. Kozlova and G. Manuilov, SAN (Health, Activity and Mood) and "Open-Ended Sentences" were used in order to obtain empirical data processed with Fischer's ϕ^* and Pearson's r criteria. As expected, all the factors were somehow connected with experiencing well-being. Yet the connection was different for the residents of the geriatric pension and the subjects living with their families.

Key words: psychological well-being, the elderly, self-image, motivation, emotional shere

Матеріал надійшов до редакції: 20.05.2015